

Haakon Lie møter Jugoslavias president Josip Broz Tito, september 1956.
Foto: Arbeiderbladet / Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek

De glemte forbindelsene

Forholdet mellom den norske og jugoslaviske arbeiderbevegelsen i perioden 1946–1956

Forgotten relations

The relationship between the Norwegian and Yugoslav labour movements from 1946 to 1956

Marina Durovic-Andic

Master i historie, Universitetet i Oslo

marina.durovic.andic@arbark.no

Sammendrag

Tema for denne artikkelen er samarbeidet mellom norsk og jugoslavisk arbeiderbevegelse i perioden 1946–1956. Søkelyset på er på landenes faglige hovedsammenslutninger. Ved å undersøke både norske og jugoslaviske kilder ser jeg på forskjeller og likheter og partenes standpunkter gjennom den kalde krigen. Artikkelen framhever de viktigste virkningene av kontaktene: Etablering av sterkere bånd mellom hovedsammenslutningene; den gradvise tilnærmingen og besøksutvekslingene mellom landene, som etter hvert ble flyttet til parti- og forbunds nivå. Artikkelen vil også vise hvordan den jugoslaviske fagbevegelsen fikk hjelp fra den norske Landsorganisasjonen til å slutte seg til internasjonale organisasjoner, og at formannen Konrad Nordahl spilte en viktig rolle i denne sammenhengen. Avslutningsvis behandler artikkelen Det norske Arbeiderpartis holdning til Jugoslavia etter at Milovan Đilas, kanskje den fremste pådriveren for samarbeid, ble arrestert og fengslet.

Nøkkelord

Arbeiderbevegelse, den kalde krigen, Jugoslavia, Norge

Abstract

This article discusses the development of the collaboration between the Norwegian and Yugoslav labour movements in the period from 1946 to 1956. In particular, it focuses on the labour unions' umbrella organizations. By reviewing both Norwegian and Yugoslav sources, my aim is to identify the similarities and differences, as well as the positions taken by each side throughout the Cold War. The article highlights the most important effects of the collaboration: the establishment of closer connections between the umbrella organizations, growing rapprochement as well as the exchange visits which, later, was reflected both at party and trade union levels. The article also explains how the Yugoslav trade union movement was supported by the Norwegian Confederation of Trade Unions on their journey towards joining international organisations. Moreover, it emphasizes that its leader Konrad Nordahl played an important role in that respect. In conclusion, the article deals with the Norwegian Labour Party's stance towards Yugoslavia after the imprisonment of the Yugoslav socialist Milovan Đilas.

Keywords

Labour movement, the Cold War, Yugoslavia, Norway

Etter andre verdenskrig økte spenningene mellom de seirende stormaktene. Den nye etterkrigsvirkeligheten hadde omgjort det politiske kartet i Europa, idet den åpnet for den kalde krigen, nå som en front mellom land som hadde vært allierte inntil nylig. Europa var delt mellom disse politisk-ideologiske motstanderne og deres følgeland, ledet av USA på den ene og Sovjetunionen på den andre siden. Det såkalte jernteppet delte verden og plasserte Norden og Norge og Øst-Europa og Jugoslavia på hver sin side. Etter krigen bygde Jugoslavia opp staten etter et sovjetisk mønster der det kommunistiske partiet hadde all makt. Men på slutten av 1940-tallet, etter Jugoslavias brudd med Sovjetunionen, skjedde det en liberalisering, og landet proklamerte etableringen av sin uavhengige sosialisme. For å kunne finne nye partnere og allierte, begynte Jugoslavias ledelse å snu seg mot Vesten. De jugoslaviske kommunistene bestemte seg for å etablere et aktivt samarbeid med europeisk venstreside, blant annet arbeiderbevegelsen i Norge.

Denne artikkelen vil først ta for seg den tidligste kontakten og det innledende samarbeidet mellom hovedsammenslutningene i Norge og Jugoslavia, Landsorganisasjonen (LO) og Savez Sindikata Jugoslavije (SSJ). Deretter vil jeg se på samarbeidet mellom Det norske Arbeiderparti (DNA) og Det jugoslaviske Kommunistparti (KPJ, Komunistička partija Jugoslavije) og hvordan kontakter mellom dem ble skapt og ivaretatt i årene 1951–1956. I tillegg kommer forbindelser mellom de to landenes fagorganisasjoner på forbunds nivå. Artikkelen setter LOs samarbeid med SSJ, og DNAs samarbeid med KPJ, inn i både en utenrikspolitisk og en ideologisk-sosialistisk sammenheng. Dette er første gang disse temaene blir undersøkt fra både et norsk og et jugoslavisk perspektiv, på grunnlag av kilder fra begge land.

Artikkelens hovedproblemstilling er: Hvordan startet den norske Landsorganisasjonens kontakt med den jugoslaviske søsterorganisasjonen og hvordan utviklet kontakten seg i perioden fra 1946 til 1956? Hvem var de sentrale aktørene? Artikkelen vil også se på hvilken rolle LO spilte for den jugoslaviske fagbevegelsens økende integrasjon i internasjonale vestlige fagorganisasjoner. Artikkelen skal til slutt vise hvordan forbindelsene mellom landsorganisasjonene fort ble videreutviklet på både parti- og forbunds nivå.

Kilder og forskningsstatus

Norske primærkilder er hentet fra Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek (Arbark). I tillegg til beretninger og rapporter fra LOs delegasjonsreise i 1950 er protokoller, referater og internasjonale saker fra arkivene til LO og Arbeiderpartiet benyttet. Brev og referater om internasjonale forbindelser fra arkivet etter Norsk papirindustriarbeiderforbund har også vært benyttet. I tillegg er korrespondanse, notater og annet materiale i personarkivene etter Konrad Nordahl, Haakon Lie og Aake Anker-Ording gjennomgått.

Det jugoslaviske kildematerialet som er benyttet er hentet fra institusjonen Arkiver fra Jugoslavia (Arhiv Jugoslavije) i Beograd. Arkivet etter SSJ inneholder et omfattende og ikke tidligere utnyttet arkivmateriale om forbindelsen med den norske fagbevegelsen. Kildene herfra omfatter blant annet rapporter fra fagforeningsdelegasjonsbesøk, analyser og notater fra møter, kongresser og pressekonferanser i Jugoslavia samt oversettelser av rapporter fra konferanser i Norge om Jugoslavia. Videre er arkivet etter Arbeiderfolkets sosialistiske Allianse i Jugoslavia brukt.¹ Arkivet etter den jugoslaviske presidenten Josip Broz Tito innehol-

1. Den sosialistiske allianse av Jugoslavias arbeidende folk (Socialistički savez radnog naroda Jugoslavije, SSRNJ) var en kommunistisk masseorganisasjon som ble opprettet i 1945 under navnet Jugoslavias folkefront (Narodni front Jugoslavije). Man behøvde ikke være partimedlem for å delta i SSRNJ. På kommunistpartiets sjette kongress i november 1952 ble det bestemt at Folkefronten skulle skifte navn til SSRNJ. Kongressen bestemte at Kommunist-

der også relevant arkivmateriale som kaster lys på kontakt og diskusjoner mellom DNA og KPJ. I tillegg kommer korrespondanse som kan gi god oversikt over ikke bare jugoslaviske synspunkter, holdninger og beslutninger, men også motiver, strategier og politiske drøftinger. For å kunne svare på problemstillingene, vil ovennevnte norske og jugoslaviske kilder analyseres og sammenlignes på tvers, der det er mulig.

I tillegg er enkelte aviser gjennomgått for å belyse enkeltsaker fra både norsk og jugoslavisk synsvinkel. John Sanness fulgte med den norske fagforeningsdelegasjonen i 1950 som tolk og summerte opp sine inntrykk fra reisen til Jugoslavia i fem artikler i Arbeiderbladet. Disse er blandinger av reiseskildringer og politiske kommentarer.

Det finnes flere norske forskningsbidrag som behandler forbindelser mellom den norske og jugoslaviske fagbevegelsen og partiene DNA og KPJ i tiden etter andre verdenskrig. Reidar Tømmernes' hovedoppgave «Titoismen og norsk arbeiderbevegelse» analyserer forbindelser mellom DNA og LO på den ene siden og den jugoslaviske fagbevegelsen og kommunistpartiet på den andre siden, i perioden fra 1948 til 1958. Ved å ta utgangspunkt i eksklusjonen av Jugoslavia fra Kominform,² beskriver han grunnlaget for kontaktene som ble etablert i denne perioden. Ved å referere til Tømmernes, bruker Reidar Moen også kun norske kilder i sin hovedoppgave «Østenfor vest og Vestenfor øst: Jugoslavia i norsk utenrikspolitikk 1945–1965», når han beskriver hvordan samarbeidet først utviklet seg mellom LO og SSJ og deretter mellom DNA og KPJ. Han legger vekt på utenrikspolitiske relasjoner mellom de to land og understreker at kursendringen i Jugoslavias utenrikspolitikk i 1948 var en viktig forutsetning for at Norge engasjerte seg til fordel for Jugoslavia.

Videre analyserer Lasse Hermansen Bjørnland i sin masteroppgave «Norsk-jugoslaviske forhold 1965–86. Utvikling og stagnasjon» innledningsvis hvordan forholdet mellom de to fagbevegelsene utviklet seg. Forholdet til Jugoslavia er også behandlet av Knut Einar Eriksen og Helge Pharo.³ Dessuten har Eriksen sammen med Rolf Tamnes drøftet tosidige kontakter mellom Norge og Jugoslavia i artikkelen «Norge og NATO under den kalde krigen». Videre omtaler Haakon Lie den jugoslaviske regjeringens konflikt med Đilas i sin bok «... slik jeg ser det».

Tematikken er behandlet i jugoslavisk litteratur, da først og fremst partiforbindelsene mellom KPJ og DNA, men kun på grunnlag av jugoslaviske kilder.⁴ En rekke artikler er skrevet om «Đilas -saken» av jugoslaviske forfattere.⁵

Til tross for at forholdet mellom Norge og Jugoslavia er undersøkt av flere, mangler det en helhetlig analyse av forbindelsen mellom den norske og den jugoslaviske arbeiderbevegelsen som er basert på både norsk og jugoslavisk materiale. Det som mangler spesielt, er studier og analyser som behandler tidlig kontakt mellom LO og SSJ. Dessuten finnes det ingen komparative analyser av de to forskjellige fagbevegelser, arbeidssystemer og partier i denne perioden som tar for seg både et norsk og et jugoslavisk perspektiv.

---

partiet (KPJ) skulle skifte navn til Det jugoslaviske kommunistforbundet (Savez komunista Jugoslavije, SKJ). Organisasjonen besto av både politiske og upolitiske grupperinger. Se mer om dette for eksempel Moen 1997: 51; Petranović 1988b: 47.

2. Kominform, eller Kommunistiske informasjonsbyrå, var en kommunistisk organisasjon opprettet i 1947 av Sovjetunionen, som en fortsettelse av Komintern. Formålet med Kominform var å få kontroll over kommunistpartiene i Øst-Europa. Organisasjonen ble oppløst i 1956.

3. Eriksen & Pharo 1997.

4. Se for eksempel Miletic 2015 og Miletic 2019a.

5. Mijatov 2019; Stanić 2014; Kovacevic 2012.

Bakgrunn for opprettelsen av kontakten mellom LO og SSJ

Etter andre verdenskrig utviklet det seg kontakt mellom norsk og jugoslavisk arbeiderbevegelse. Bakgrunnen for kontakten fantes i krigsårene.⁶ Fra 1942 til 1945 sendte tyskerne 4268 jugoslaviske fanger til Norge.⁷ De jugoslaviske fangene ble internert i fangerleire, hovedsakelig i Nord-Norge, der de levde og arbeidet under vanskelige kår. De jugoslaviske fangene ble mishandlet og torturert, sultet og frøs. Selv om de fleste døde i løpet av det første året i fangeleirene, hjalp nordmenn de 1740 jugoslavene som overlevde med å bære uhyrlighetene.⁸ Nordmenn hjalp fanger å rømme fra leierne, skjulte dem, hjalp dem med å flykte over grensen til Sverige – de både risikerte egne liv og betalte noen ganger med dem. Naziokkupasjonen av Norge og Jugoslavia og motstanden mot denne, samt offersolidaritet, skapte sterke bånd mellom nordmenn og jugoslaver.

Norge og Jugoslavia hadde lite til felles de første årene etter andre verdenskrig. Det dreide seg om to ulike statssystem, partier og fagbevegelser. Norge var et konstitusjonelt monarki og et parlamentarisk demokrati, styrt av DNA siden 1945. LO, den største arbeidstakerorganisasjonen i Norge, samarbeidet som kjent tett med DNA, og LOs holdning til Jugoslavia var hovedsakelig på linje med DNAs. I 1949 ble Norge medlem i den vestlige forsvarsalliansen NATO. I Jugoslavia overtok det jugoslaviske kommunistpartiet KPJ makten i 1945.⁹ Den kommunistiske maktovertakelsen skjedde brutalt og raskt.¹⁰ Ved valget i november 1945 ble «Den føderale republikken Jugoslavia» proklamert, og kommunistpartiet konsoliderte raskt sin makt. KPJ ble enerådende i Jugoslavia med stor påvirkning på SSJ. SSJ besto av flere fagforbund og ble stiftet i 1945 av kommunistpartiet, under navnet Jedinštveni sindikat radnika i nameštenika Jugoslavije (JRSNJ). I 1948 endret organisasjonen navn til Savez sindikata Jugoslavije, SSJ.¹¹ I april 1945 knyttet KPJ og dets leder Josip Broz Tito landet til Sovjetunionen gjennom en spesiell avtale om vennskap og samarbeid.¹²

Fram til 1948 var Jugoslavia den fremste håndlangeren for sovjetiske interesser i Sørøst-Europa. Men i juni 1948 anklaget sovjeterne de jugoslaviske topplederene for å ha forrådt sosialismen. Det som fulgte, var den velkjente konflikten mellom den sovjetiske diktatoren Josef Stalin og Tito. Jugoslavia befant seg i en vanskelig situasjon. Landet var økonomisk og militært isolert, og det var en reell trussel for krig med Sovjetunionen og dens allierte.¹³ Derfor søkte Jugoslavia militær, økonomisk og politisk bistand fra vestmaktene. Det var i hovedsak USA og NATO-landene, blant annet Norge, som sto for økonomisk og militær hjelp. Jugoslavene kontaktet vestlige fagorganisasjoner og søsterpartier for økonomisk og politisk støtte, i håp om at disse kunne øve innflytelse på sine respektive regjeringer. Stalin døde i 1953, og i 1955 nærmet Jugoslavia seg igjen Sovjetunionen, etter at den nye sovjetiske topplederen Nikita Khrusjtsjov hadde besøkt Jugoslavia. Under den sovjetiske invasjonen av Ungarn i 1956 stilte Jugoslavia seg de facto på sovjeternes side, ut fra et ønske om å unngå å provosere for dermed å kunne bevare sin «nasjonale kommunisme».¹⁴

6. Eriksen & Pharo 1997: 223.

7. Bjørnland 2015: 14.

8. Det nøyaktige tallet på jugoslaviske fanger som overlevde er fortsatt ukjent. Se for eksempel Jovanović 1985: 26; Moen 1997: 20.

9. Petranović 1988a: 516–524.

10. Det finnes et mangfold av bøker som gir oversikt over maktovertakelsen i Jugoslavia. Se for eksempel Mønnesland 1992: 215; Lysestøl 1985: 32–33. Se mer om Jugoslavias historie i Woodward 1995: 64–74.

11. Petranović 1988b: 50–51.

12. Tømmernes 1982: 11; Petranović 1988b: 67.

13. Miletić 2019b: 40; Lie 1975: 122. Se mer om Jugoslavia og den kalde krigen i for eksempel Dimić 2005 og Bogetić 2000.

14. Kovacević 2012: 115–116.

Den første kontakten

Initiativet til den første uformelle kontakten mellom de norske og jugoslaviske landsorganisasjonene kom fra Beograd.¹⁵ Ifølge tidligere forskning kom de to søsterorganisasjonene i kontakt med hverandre for første gang i 1950, men de hadde indirekte kontakt med hverandre også før dette, gjennom felles medlemskap i World Federation of Trade Unions (WFTU).¹⁶ I litteraturen nevnes det imidlertid ikke eksplisitt når dette skjedde og hvordan kontakten mellom dem foregikk. Dokumenter funnet i arkivet etter SSJ viser at Norsk Folkehjelp på initiativ fra LO allerede i 1946 inviterte en gruppe på 40 jugoslaviske barn til et tre måneders besøk til Norge.¹⁷ Barna skulle etter planen plasseres hos norske vertsfamilier for å lære norsk språk og kultur. SSJ vurderte denne muligheten, men vi vet ikke om den ble akseptert.

Kildene viser også at den jugoslaviske landsorganisasjonen allerede i 1946 planla et samarbeid med norsk fagbevegelse.¹⁸ SSJs styre var interessert i å vite om LO og forbundene sto samlet og støttet WFTU, eller om det hadde oppstått splittelse i den norske fagbevegelsen mellom tilhengere av WFTU og de som støttet den gamle sosialdemokratiske faglige internasjonale – International Federation of Trade Unions – (IFTU), også kalt Amsterdam-internasjonale. De ville også vite hvilke tillitsmenn som støttet den ene eller den andre organisasjonen samt om LO eventuelt var interessert i et nærmere samarbeid med SSJ. Dermed hadde SSJ kontakt med LO to år før bruddet mellom Jugoslavia og Kominform. I 1946 ønsket altså jugoslavene å knytte til seg den norske fagbevegelsen, som på dette tidspunktet i hvert fall delvis støttet WFTU, slik at deres ideer kunne spres blant LOs medlemmer. I 1950 prøvde jugoslavene uten hell å bestemme hvilke nordmenn som skulle få delta i LOs delegasjon til Jugoslavia, noe som kan tolkes som at SSJ/KPJ ønsket å spre kommunistisk innflytelse.¹⁹

I 1946 var både SSJ og LO medlem av WFTU.²⁰ Sovjetiske og østeuropeiske delegater fikk etter hvert flertall i WFTUs styrende organer, og i 1949 gikk de vestlige organisasjonene, inkludert LO, ut av WFTU på grunn av den kommunistiske dominansen.²¹ Etter bruddet mellom Jugoslavia og Kominform, trådte også SSJ ut av WFTU i 1950. Årsaken var gjentatt sjikane og diskriminering fra fagorganisasjoner fra Sovjetunionen og østblokk-landene.²² Etter en økonomisk blokade innført av Kominform-landene, vendte den jugoslaviske ledelsen seg til Vesten for økonomisk og politisk hjelp. I denne konflikten støttet Norge Jugoslavia. Ifølge Eriksen og Pharo spilte Norges formidlerrolle i FN en vesentlig rolle for Jugoslavia.²³ Også jugoslaviske kilder viser at Norge støttet Jugoslavia i FN's generalforsamling i saker som gjaldt politisk press fra Sovjetunionen og østeuropeiske land mot Jugoslavia.²⁴

15. Arkiver fra Jugoslavia (AJ): Savez Sindikata Jugoslavije (117), 361, Komisija za međunarodne odnose i veze, Norveška 1945–1960 (Kommisjonen for internasjonale forbindelser, Norge 1945–1960), prepiska (brev), 29. juni 1946.

16. Tømmernes 1982: 40; WFTU var en verdensomspennende organisasjon som ble dannet i 1945 på britisk initiativ.

17. AJ: 117, 361, prepiska nepoznat datum (brev, ukjent dato), 1946. Se også AJ: Privredni Savet Vlade FNRJ (Regjeringsens økonomiske utvalg FNRJ) (40), 45, Norveška (Norge) 1946–1952, beleška (notat, ukjent dato).

18. AJ: 117, 361, Pismo Đuro Salaj (brev fra Đuro Salaj) 27. juli 1946.

19. Tømmernes 1982: 77–78; Moen 1997: 37. Se også: AJ: 117, 361, Pismo Direkciji za informacije pri Vladi FNRJ Ministarstvu Inostranih poslova Beograd, 20. juni 1950 (Brev fra SSJ til Det jugoslaviske utenriksdepartementet, 20. juni.1950).

20. Landsorganisasjonen i Norge 1949: 239.

21. Landsorganisasjonen i Norge 1949: 242.

22. Arbark: Norsk papirindustriarbeiderforbund (ARK-1673), D-L0269, «Internasjonale forbindelser – Jugoslavia».

23. Eriksen & Pharo 1997: 226.

24. AJ: 117, 345, Informacija o razvoju odnosa SSJ sa zapadno-evropskim sindikatima (Informasjon om utvikling av internasjonale forbindelser mellom SSJ og vesteuropisk fagbevegelse); AJ: Socijalistički Savez Radnog Naroda Jugoslavije (Arbeiderfolkets Sosialistiske Alliansen) (142), 520-I, Informacioni materijal of odnosima između Norveške i Jugoslavije 1956–1973 (Informasjonsmateriale om forbindelsene mellom Norge og Jugoslavia 1956–1973).

Oppsummert var altså LO den første vestlige hovedsammenslutningen jugoslavene henvendte seg til etter andre verdenskrig. KPJ forsøkte samtidig å søke kontakt med søsterpartier og fagbevegelser i vestlige land, deriblant DNA. Ifølge Tømmernes opphørte forbindelsene mellom fagbevegelsene da LO meldte seg ut av WFTU. I 1949 ble LO medlem av Den Frie Faglige Internasjonale (FFI), som ble stiftet samme år i London.²⁵ Kildene viser at SSJ og jugoslaviske fagforbund var interessert i å bli tatt opp i internasjonale fagorganisasjoner og forsøkte dette ved flere anledninger uten å lykkes.²⁶ Ut fra dette kan man hevde at SSJ forsøkte å tilnærme seg LO, siden LO framsto som et viktig medlem av Den Frie Faglige Internasjonen²⁷ og som sådan kunne være et bindeledd for den jugoslaviske tilnærmingen til vestlige grupperinger.

Krigssolidariteten mellom nordmenn og jugoslaver var med å bidra til opprettelsen av kontaktene mellom LO og SSJ. Ifølge Tømmernes og Moen kom SSJ og LO i kontakt med hverandre i årene etter krigen. Jugoslaviske kilder bekrefter dette, men viser at kontaktene mellom dem startet fire år før det man tidligere har hevdet. Den norske invitasjonen til å plassere jugoslaviske barn hos familier i Norge var et konkret initiativ og hadde først og fremst utgangspunkt i solidaritet og humanitær tankegang. SSJs initiativ hadde derimot en mer politisk karakter. Jugoslavene søkte kontakt med nordmennene som medlemmer av WFTU, men under visse forutsetninger. For jugoslavene var ideologiske og politiske spørsmål minst like viktige som faglige spørsmål.

Kontakten LO–SSJ 1950

Det første skrittet mot det formelle organisatoriske samarbeidet mellom LO og SSJ tok jugoslavene i 1950.²⁸ En av personene som viste stor interesse for norsk arbeiderbevegelse, norske forhold og norsk sosialisme var Milovan Đilas.²⁹ Han var visepresident i den jugoslaviske folkerepublikken, med stor innflytelse over SSJ og fagforeningspolitikken i Jugoslavia. Đilas var blant initiativtakerne til den første offisielle kontakten med LO.³⁰ Fra norsk side markerte Haakon Lie seg allerede fra starten som sentral i kontakten med jugoslavene, noe også jugoslaviske kilder viser. Denne kontakten foregikk gjennom den jugoslaviske diplomatiske representanten i Oslo, som etter initiativ fra SSJ rettet en forespørsel til LO om å sende en norsk delegasjon til Jugoslavia.³¹ LO aksepterte dette. Miletić påpeker at Đilas hele tiden var drivkraften bak samarbeidet mellom KPJ og DNA.³² Đilas oppfattet faglig samarbeid som viktig, ikke bare mellom Jugoslavia og østblokk-landene, men også med vestlige land. Jugoslaviske kilder viser at Đilas mente SSJ og forbundene burde bli medlem i vestlige internasjonale faglige organisasjoner.³³

25. Bjørnhaug & Halvorsen 2009: 310.

26. AJ: 117, 361, Komisija za međunarodne odnose i veze, Norveška 1945–1960 (Kommisjonen for internasjonale forbindelser, Norge 1945–1960).

27. Bjørnhaug & Halvorsen 2009: 431.

28. AJ: 117, 361, Komisija za međunarodne odnose i veze, Norveška 1945–1960 (Kommisjonen for internasjonale forbindelser, Norge 1945–1960); Landsorganisasjonen i Norge 1950: 2.

29. Lie 1975: 125.

30. AJ: 117, 361, Beleška, nepoznat datum 1950 (Notat, ukjent dato 1950).

31. Moen 1997: 35. Se også AJ: Savez komunista Jugoslavije (Det jugoslaviske kommunistforbundet) (507), 92/II-3, Zabeleška o razgovoru sekretara Miljana Komatine sa Haakon Lie, 3. april 1951 (Notat om samtalen mellom Haakon Lie og Miljan Komatina, 3. april 1951.)

32. Miletić 2015: 92.

33. AJ: 142, 36, beleška, nepoznat datum (notat, ukjent dato).

FAGFORENINGS-
DELEGASJONEN
TIL JUGOSLAVIA:

Fra venstre: Klaus Kjelsrud, Karsten Torkildsen, Frank Hansen, Lorang Kristiansen, Alfred Skar — bak ham skimtes Peder Ødegård, Vilhelm Olsen, Edv. Stenklev, Andreas Torp, John Sanness, Johan Bøe og Arne Hagen.

Delegasjonen reiste fra Oslo med fly til Beograd 20. juli og kom tilbake med fly 3. august.

226

Faksimilie fra Fri Fagbevegelse, nr. 8, 1950, s. 225

I juli 1950 dro LOs delegasjon på et fjorten dagers besøk til Jugoslavia. Hensikten med reisen var å sette seg inn i forholdene i Jugoslavia og knytte kontakter mellom fagorganiserte arbeidere i de to landene. Delegasjonen besto av representanter fra ni forbund samt to fra LOs sekretariat.³⁴ Delegasjonen valgte Karsten Torkildsen som formann, Alfred Skar som sekretær og John Sanness som oversetter. Ifølge Moen var alle representantene lojale DNA-medlemmer.³⁵ LO-delegasjonen ble mottatt av representanter fra den jugoslaviske landsorganisasjonen. Delegasjonen besøkte fire jugoslaviske forbundsrepublikker: Slovenia, Kroatia, Bosnia og Herzegovina og Serbia. Den besøkte bedrifter og kraftverk, bygg, anlegg, kollektivbruk, feriehem og nye skoler.³⁶ SSJs formann Đuro Salaj ga nordmennene en omfattende redegjørelse for økonomiske og sosiale problemer i Jugoslavia.³⁷ I Jugoslavia vakte LOs besøk stor oppmerksomhet. Jugoslavene var begeistret over besøket og prøvde å gjøre godt inntrykk med god service og forpleining.³⁸ LOs representanter fikk anledning til å studere blant annet arbeidsvilkår, lønssystemet, rettigheter og plikter, bedriftsstyring, sikkerhet på arbeidsplassen samt gjenoppbyggingen av landet. Det ble overfor LO-delegasjonen presisert at den skulle få se alt den ønsket og fritt kunne tale med alle arbeidende mennesker.³⁹ I beretningen står det: «De kommunistene vi traff virket uredde, åpne og fritalende.»⁴⁰ Møterapportene er fulle av slike utsagn, men disse kildene må åpenbart tolkes med forbehold, ettersom det ikke var mulig å snakke fritt i Jugoslavia i 1950. Likevel mente nordmennene at jugoslavene ville vise dem reelle forhold. I samtalen mellom LO og DNA ved ankomsten i Oslo, informerte Torkildsen følgende: «De ville lære oss virkeligheten å kjenne

34. Landsorganisasjonen i Norge 1950.

35. Moen 1997: 37.

36. Arbark: ARK-1673, D-L0269, Jugoslavia: Rapport.

37. Landsorganisasjonen i Norge 1950; AJ: 117, 361, Izveštaj o boravku Norveske sindikalne delegacije u Jugoslaviji od 20. jula do 3. avgusta 1950 (Rapport om LOs besøk til Jugoslavia, 20. juli–3. august 1950).

38. AJ: 117, 361, Izveštaj sa konferencije za štampu, august 1950 (Rapport fra pressekonferansen, august 1950).

39. *Folkeviljen*, 4. august 1950.

40. Landsorganisasjonen i Norge 1950: 8.

– få fram sannheten. De la ikke skjul på vanskene, og forsøkte på ingen som helst måte å få farget delegasjonens syn.»⁴¹

Det første resultatet av kontakten som ble opprettet mellom landsorganisasjonene var innhenting av et reelt bilde av Jugoslavia og landets nye politiske orientering. LOs delegasjon fikk innblikk i arbeiderbevegelsen i Jugoslavia og fikk bedre forståelse for jugoslaviske fagforeningsorganisering, næringsliv og landets gjenoppbygging og utvikling. Samtidig ble fordommene nedbygd. Reisen til Jugoslavia hadde av noen LO-representanter vært betraktet som forræderi mot Vesten, noen mente det var «livsfarlig», mens selv de ledende delegasjonsrepresentantene forventet å møte planøkonomi, statsmonopol over bedrifter og produksjonsmidler, og diktatur slik man fant det i Sovjetunionen.⁴² Tømmernes har på grunnlag av Nordahls notater hevdet at jugoslavene ble ansett som tilhengere av diktatur.⁴³ I rapporten som SSJ leverte til KPJ leser vi følgende:

Den norske delegasjonen kom til Jugoslavia med forutinntatthet om at vi hadde planøkonomi, om overvåkingssamfunn som i Sovjetunionen, og derfor var det vanskelig å ha med dem å gjøre i begynnelsen, men allerede i Ljubljana endret de oppfatningen og innrømmet å ha tatt feil.⁴⁴

Både i norske og jugoslaviske kilder kan vi lese om nordmenns inntrykk fra reisen. Delegasjonen fikk besøke mange nye fabrikker, boligbygg og offentlige bygninger. LOs delegasjon var positivt overasket over den økonomiske nyreisningen, som siktet mot å forvandle Jugoslavia fra et fattig land til en moderne industristat. På den andre siden fikk de vite hvorfor jugoslavenes forbitrelse mot Sovjetunionen var så stor.⁴⁵ Grunnen var at Jugoslavias økonomiske femårsplan ble stoppet av Sovjetunionen og østblokk-landenes blokade i begynnelsen av den kalde krigen. Under besøket utviklet tilliten og vennskapet mellom de to organisasjonene seg til tross for forbehold i begynnelsen. At LOs delegasjon hadde gjort en innsats for å hjelpe jugoslavene med å knytte seg nærmere Vesten, spilte nok inn.

LOs besøk i 1950 kan anses som et viktig besøk, ikke bare for forholdet mellom hovedsammenslutningene, men også for forholdet mellom statene. Det viktigste resultatet av den første samhandlingen mellom landsorganisasjonene var å lære fra forskjeller. Dette kan man bevitne i avskrifter fra pressekonferanser i Beograd, etter endt besøk, samt fra rapporter hjem fra LOs delegasjon.⁴⁶ Fra notatene får man innblikk i jugoslaviske inntrykk av LOs delegasjon. De ble imponert over LO-delegasjonens ærlige innstilling i alt de foretok seg: fra nennsom forberedelse til evaluering av situasjonen på stedet, standpunkter man møtte under pressekonferanser og i rapportene til LO som i ettertid ble sendt til og oversatt i Beograd, til brosjyrene man lagde for arbeideravisene hjemme.⁴⁷ Antakeligvis gjorde alt dette inntrykk på jugoslavene som for første gang kom i kontakt med vestlige arbeidere. Ifølge Tømmernes var norske arbeidstakere ikke så opptatt av statspolitikk, i alle fall ikke av ideologi.⁴⁸ I Jugoslavia var situasjonen annerledes. Jugoslavene prioriterte først og fremst å opp-

41. *Oppland Arbeiderblad*, 8. august 1950.

42. AJ: 117, 361, Beleška, datum nepoznat (Notat, ukjent dato).

43. Arbark: Konrad Nordahl (ARK-1398), F-L0001, Dagbøker 1. januar–31. desember 1951, s. 425–426.

44. AJ: 117, 361, Izveštaj o boravku Norveške sindikalne delegacije u Jugoslaviji od 20. jula do 3. avgusta 1950 (Rapport om LOs delegasjons besøk til Jugoslavia, 20. juli til 3. august 1950).

45. *Hardanger Folkeblad*, 29. september 1950.

46. AJ: 117, 361, Raport sa konferencije za štampu (Rapport. Pressekonferanse, 2. august 1950.); Beleška 2. avgust 1950 (Notat, 2. august 1950).

47. AJ: 117, 361, Izveštaj o boravku Norveške sindikalne delegacije u Jugoslaviji od 20. jula do 3. avgusta 1950 (Rapport om LOs besøk til Jugoslavia fra 20. juli til 3. august 1950).

48. Tømmernes 1982: 81.

dra arbeiderklassen til sosialistisk bevissthet i «marxistisk-leninistisk ånd»; og så jobbet de for å øke innsats og produktivitet hos arbeidere. Til slutt kom det som var hovedoppgaven for den norske fagbevegelsen: «Daglig og allsidig å ta seg av arbeidernes behov og deres arbeidsforhold og levekår, daglig å kjempe for en rettferdig gjennomføring av lønssystemet og for å virkeliggjøre de rettigheter som tilkommer arbeiderene i en sosialistisk stat.»⁴⁹

LO-delegasjonen ble på sin side imponert over jugoslavenes idé om selvråderett («Fabrikken til arbeidere» var slagordet), måten arbeiderråd og bondeforeninger fungerte; de syntes at konkurransen mellom bedriftene innenfor planøkonomien var interessant. Jugoslavene ville at folk selv skulle bestemme over næringslivet og at makten ikke skulle overlates til byråkratene slik som i Sovjetunionen.⁵⁰ LO-delegasjonens inntrykk fra reisen var stort sett positive, men de kom også med innvendinger. De la merke til betydelige mangler ved måten arbeiderne levde og arbeidet på i fabrikken «Rade Končar» i Zagreb, og meddelte dette til SSJ og de jugoslaviske fagforeningene. Dette dreide seg eksempelvis om bevæpna vakter i fabrikken, om lite egnede forhold på arbeids- og boplassen og om sikkerheten på arbeidsplassen.⁵¹ Dette kan ha hatt en innvirkning på jugoslavene, siden de jugoslaviske myndighetene gradvis arbeidet for å utbedre noen av disse manglene. Da en norsk delegasjon besøkte Jugoslavia i 1955 for å studere landets industrireiseing fikk de inntrykk av at bedriftene var av høy standard.⁵² En konsekvens av samarbeidet mellom landsorganisasjonene var tilnærmingen mellom partiene: LO, som jo sto nær DNA, var en viktig bro for Jugoslavia i landets bestrebelser på å knytte seg til vestlige sosialdemokratiske partier. Og dette hadde en effekt – ikke lenge etter besøket fra LO hadde KPJ normalisert sitt forhold til det britiske arbeiderpartiet, hevder Miletić.⁵³ Etter initiativ fra LO innvilget også Stortinget i februar 1951 en kreditt på to millioner kroner til Jugoslavia på grunn av en tørkekatastrofe som rammet landet i 1950.⁵⁴

I hovedoppgavene sine redegjør Tømmernes og Moen om LOs første besøk til Jugoslavia og viser at LO hadde kritiske innvendinger til landet til tross for at Jugoslavia endret kurs i 1948. Gjennom å analysere både norske og jugoslaviske kilder har jeg funnet at det første LO-besøket til Jugoslavia førte til at de to søsterorganisasjonene ble kjent med hverandre og at fordommer ble fjernet. På den andre siden viser kildene at jugoslavene ikke var opptatt av å vise arbeiderforholdene i sitt land i best mulig lys. Jugoslavisk politikk tjente på å ikke forskjønne forholdene i landet. Til tross for det upyntede bildet som jugoslavene tilbød nordmennene, var det likevel holdningen til de norske delegasjonsmedlemmene og LO-ledelsen og DNA som etter min mening var avgjørende for det innholdsrike samarbeidet som fulgte i kjølvannet av besøket.

49. Samme sted.

50. *Hardanger Folkeblad*, 29. september 1950.

51. Arbark: (ARK-1673), D-L0269, «Internasjonale forbindelser – Jugoslavia»; Landsorganisasjonen i Norge 1950.

52. Arbark: Aake Anker-Ording (ARK-1025), D-L0055, Rapport fra den norske industridelegasjonen til Jugoslavia 14.–26. april 1955.

53. Miletić 2019b: 96.

54. Arbark: ARK-1673, D-L0269, Protokoll fra møte med Fagforeningsdelegasjonen 1950 til Jugoslavia på Norsk Kjemisk Industriarbeiderforbunds kontor, Oslo, 2. januar 1951; Brev fra Norsk Folkehjelp til deltakerne i Fagforeningsdelegasjonen til Jugoslavia, 8. januar 1951.

Kontakten LO-SSJ/DNA-KPJ 1951

LOs sekretariat vedtok i mai 1951 å innby representanter for SSJ til et norgesbesøk.⁵⁵ I juni 1951 dro en jugoslavisk delegasjon bestående av fem medlemmer til Norge. Besøket er godt dokumentert i arkivet etter SSJ og arkivet etter CKSKJ (Sentralkomiteen i Det jugoslaviske kommunistforbundet, SKJ), men også i arkivet etter Norsk papirindustriarbeiderforbund, som tok over vertskapet i forbindelse med besøket.⁵⁶ Den jugoslaviske fagforeningsdelegasjonen ble godt tatt imot av nordmennene og de satte pris på oppmerksomheten de fikk av den norske offentligheten.⁵⁷ Delegasjonen besøkte treforedlingsindustrien, Herøya, Rjukan, Aker Mekaniske Verksted samt andre bedrifter og byggevirksomheter i Oslo-området, hvor de fikk anledning til å studere organisering av norsk industri og næringsliv. Tømmernes skriver at jugoslavene fikk anledning til å trekke paralleller og sammenligne jugoslaviske og norske forhold og lære om hvordan LO drev opplysningsarbeid blant medlemmene.⁵⁸

SSJ-delegasjonen kom i kontakt med representanter for den norske arbeiderbevegelsen og myndighetene, blant annet med Haakon Lie og Einar Gerhardsen. I møtet med Lie uttrykte jugoslavene at de satte stor pris på forbindelsen med LO, og at de håpet at denne forbindelsen kunne utvides for framtiden. Men de var også opptatt av hvorvidt DNA var interessert i nærmere kontakt med KPJ.⁵⁹ Lie påpekte at nordmennene var klare til å sende en partidelegasjon til Jugoslavia, og at de også var villige til å invitere KPJs representanter på returbesøk til Norge. Det ble avtalt at journalistutvekslinger og ungdomsutvekslinger med Jugoslavia skulle igangsettes, samt at partene skulle sende hverandre informasjonsmateriell. Lie lovt jugoslavene at han skulle ta opp spørsmålet om samarbeid mellom enkelte partier og KPJ på et møte med Sosialistiske internasjonale (SI).⁶⁰ I tillegg hjalp han jugoslavene med å komme i kontakt med andre sosialdemokratiske partier i Norden.⁶¹ Gerhardsen viste også interesse for nærmere kontakt med KPJ.⁶² Etter besøket mente jugoslavene at kontakten med DNA var opprettet og at de hadde kommet langt på vei.⁶³

Høsten 1951 reiste LO-formannen Konrad Nordahl som representant til SSJs tredje kongress i Jugoslavia. Nordahl jobbet aktivt for at norsk fagbevegelse skulle delta i et forpliktende internasjonalt samarbeid.⁶⁴ Et vedtak fra LO-kongressen i 1949 slo fast at ingen forbund kunne knytte kontakter med Øst-Europa enkeltvis.⁶⁵ Jugoslaviske kilder viser imidlertid at LOs formann var en av de personene som engasjerte seg mest i kontakten med den jugoslaviske fagbevegelsen i denne perioden. I det følgende skal derfor Nordahls deltakelse på SSJ-kongressen og hans rolle i integreringen av den jugoslaviske fagbevegelsen i vestlige fagorganisasjoner analyseres.

Selv om besøket er lite omtalt i norske kilder (med unntak av Nordahls dagbøker), finnes det flere dokumenter i arkivet etter SSJ som kaster lys over besøket og Nordahls syn på den

55. AJ: 117, 361, Pismo 30. mai 1951 (Brev fra Arbeidernes Faglige Landsorganisasjon til SSJs sekretariat, 30. mai 1951).

56. Arbark: ARK-1673, D-L0269.

57. AJ: 507, IX, Izveštaj sa puta u Skandinaviju (Rapport fra reisen til Skandinavia).

58. Tømmernes 1982: 85.

59. AJ: 507, IX, Zabeleška o razgovoru sa Haakon Lie, 25. august 1951 (Notat om samtale med Haakon Lie, 25. august 1951).

60. Sosialistiske internasjonale eller Sosialistinternasjonale (SI) er en internasjonal organisasjon for sosialdemokratiske partier, opprettet i 1951.

61. AJ: 507, IX 92/II-7, Izveštaj sa puta u Skandinaviju, nepoznat datum (Rapport fra reisen til Skandinavia, udatert).

62. AJ: 507, IX 92/II-7, Zabeleška o susretu sa predsednikom vlade Einar Gerhardsen 25. august 1951 (Notat om møte med Einar Gerhardsen, 25. august 1951).

63. AJ: 507, IX 92/II-7, Izveštaj sa puta po skandinavskim zemljama (Rapport om reise til Skandinavia, udatert).

64. Nordahl 1991: 403.

65. Moen 1997: 36.

jugoslaviske fagbevegelsen. Jugoslavene forventet ikke at LO skulle sende formannen til SSJ-kongressen og var positivt overrasket over Nordahls deltakelse.⁶⁶ Tømmernes understreker at LO på denne måten ville vise jugoslavene at man tiller de nyopprettede forbindelsene stor betydning.⁶⁷ Nordahl var en markert kritiker av kommuniststatene i Øst-Europa, og ut fra memoarbøkene hans får man inntrykk av at han nøye vurderte å reise til det jugoslaviske diktaturet.⁶⁸ SSJ vurderte Nordahls besøk som verdifullt, og de håpet å få støtte og hjelp fra ham til å komme i kontakt med vestlige fagorganisasjoner. Jugoslavene viet Nordahl stor oppmerksomhet på kongressen fordi de ønsket å bryte ned hans forbehold til den jugoslaviske fagbevegelsen.⁶⁹

Selv om Nordahl kanskje i begynnelsen hadde visse reservasjoner, skiftet han mening da han kom i kontakt med arbeidere i bedriftene. Han skrev i memoarene: «Jeg hadde inntrykk at arbeiderne i Jugoslavia ikke var tvunget til å stå i en bedrift og at de må ha en offentlig tillatelse å forlate denne slik som i Sovjet.»⁷⁰ Ifølge Tømmernes gjorde Titos tale inntrykk på Nordahl.⁷¹ Samtidig var Nordahls tale ifølge den jugoslaviske konferanserapporten den beste av alle de 12 utenlandske innleggene på kongressen, og talen ble tolket som et tegn på at vennskapet mellom de to fagbevegelsene var etablert.⁷² Nordahl fikk anledning til å utveksle meninger med SSJs formann Đuro Salaj om arbeidernes situasjon i begge land, men også om den jugoslaviske fagorganisasjonens deltakelse i internasjonale vestlige organisasjoner. I den forbindelse må det nevnes at Nordahl fikk en rapport fra Salaj, hvor det redegjøres for den jugoslaviske holdningen til Frie Faglige Internasjonale (FFI), der Nordahl var styremedlem. Ettersom Nordahl tilhørte toppsjiktet i den internasjonale fagbevegelsen,⁷³ var jugoslavene interessert i å høre hva han tenkte om eventuelt jugoslavisk medlemskap i FFI.⁷⁴ I rapporten står det:

Selv om Nordahl var tilbakeholden og stille, uttrykte han, i de få uttalelsene sine, klare sympatier for vårt land og ønsket tettere samarbeid mellom de norske og jugoslaviske landsorganisasjonene og forbundene. Han lovet selv å ta opp spørsmålet om samarbeid med svenske og danske fagorganisasjoner og forsikret om at han ikke var i tvil om et positivt utfall.⁷⁵

Kanskje var Nordahl allerede før kongressen ganske positiv etter samtaler med LO-representanter som hadde besøkt Jugoslavia året før. Han var uansett rask til å gå fra ord til handling. Han tok personlig initiativ til at en delegasjon fra SSJ ble invitert til en faglig skandinavisk kongress i Stockholm.

66. AJ: 117, 361, Poslanstvo FNRJ u Oslu Centralnom odboru SSJ, pismo 30. september 1951 (Brev fra Den jugoslaviske ambassaden i Oslo til SSJ, 30. september 1951).

67. Tømmernes 1982: 86.

68. Nordahl 1973: 175. Se også Tømmernes 1982: 86; Arbark: ARK-1398, F-L0001, Dagbøker 1. januar–31. desember 1951, s. 425–426.

69. AJ: 117, 361, Izveštaj o boravku Konrada Nordala, 20. oktober 1951 (Rapport om Konrad Nordahls besøk til Jugoslavia, 20. oktober 1951).

70. Arbark: ARK-1398, F-L0001, Dagbøker 1. januar–31. desember 1951, s. 429.

71. Tømmernes 1982: 87.

72. AJ: 117, 361, Izveštaj o boravku Konrada Nordala, 20. oktober 1951 (Rapport om Konrad Nordahls besøk til Jugoslavia, 20. oktober 1951); Pozdravna reč predsednika Saveza Sindikata Norveške Konrada Nordahla (Konrad Nordahls tale på SSJs kongress).

73. Bjørnhaug 2022: 222.

74. AJ: 117, 361, Izveštaj o boravku Konrada Nordala, 20. oktober 1951 (Rapport om Konrad Nordahls besøk til Jugoslavia, 20. oktober 1951).

75. AJ: 117, 361, Izveštaj o boravku Konrada Nordala, 20. oktober 1951 (Rapport om Konrad Nordahls besøk til Jugoslavia, 20. oktober 1951).

Nordahl holdt jevnlig kontakt med jugoslavene fram til 1956, men også i årene etter. I 1953 besøkte to SSJ-representanter Nordahl i Oslo for å snakke om utvidelse av kontaktene mellom LO og SSJ. Da understrekte Nordahl viktigheten av at kontaktene ble utviklet mer på forbunds nivå, og at utveksling av norske og jugoslaviske arbeidere burde settes i gang.⁷⁶ Han hjalp også jugoslaviske forbund å komme i kontakt med sine norske søsterorganisasjoner. Jugoslavisk Kjemisk og deretter det jugoslaviske treindustriarbeiderforbundet, ble invitert til internasjonale konferanser i Norden. De ble medlemmer av sine respektive faginternasjonaler i 1954.⁷⁷ Da den norske journalisten Per Haraldsen fikk stipend til å studere selvforvaltningen i Jugoslavia i 1955, ba Nordahl SSJ om å hjelpe Haraldsen til å samle informasjon om den jugoslaviske arbeiderbevegelsen, om arbeidsforhold og hjelp til å etablere kontakter i Jugoslavia nødvendige for hans videre studier.⁷⁸ Nordahl skrev artikler om norske forhold og norsk arbeiderklasse samt hvordan ulike problemer ble løst, som SSJ publiserte i det jugoslaviske tidsskriftet «Rad» i 1956.⁷⁹

Nordahl ankom SSJ-kongressen med en sterk skepsis til det politiske systemet i Jugoslavia. Men i hvert fall etter kongressen ble hans syn på arbeiderbevegelsen i landet positivt. Han var også positiv til Jugoslavia som en sosialistisk stat distansert fra Sovjetunionen. Nordahl var den som rammet inn startkontaktene mellom landsorganisasjonene, og han bidro sterkt til å binde alt sammen.

Samarbeid mellom partiene

Nordahls deltagelse på SSJ-kongressen hadde stor betydning for jugoslavene og kan anses som en begynnelse på det reelle samarbeidet mellom hovedsammenslutningene. Etter Nordahls besøk utviklet det faglige samarbeidet seg, men det kan ikke forstås fullt ut uten å se på samarbeidet mellom partiene.

I 1951 innledet Arbeiderpartiets delegasjonsbesøk i Jugoslavia partisamarbeidet mellom DNA og KPJ.⁸⁰ DNA hadde en positiv holdning til KPJ, til tross for at dette var et marxistisk-leninistisk parti. Grunnen kan være at KPJ brøt med en stalinistisk styreform etter bruddet med Sovjetunionen, og at partiet innførte begrenset liberalisering i landet.⁸¹ I september 1951 dro en DNA-delegasjon til Beograd.⁸² Flere framtrepende aktører var med i delegasjonen: Martin Tranmæl, Olav Larssen, Eivind Erichsen, Andreas Wormdahl og Gunnar Braathen.⁸³ De ble møtt av partiets sjefsideolog Milovan Đilas som tok seg av dem. Både

76. AJ: 117, 361, Zabeleška o poseti ministra Lj. Ilića i savetnika P. Popovića Konrad-u Nordahl-u. 5. septembar 1953 (Notat om besøket til Konrad Nordahl av jugoslaviske delegater P. Popović, P. og Lj. Ilić, Lj., 5. september 1953).

77. AJ: 117, 361, Izveštaj sa puta, 30. mai 1954 (Beretning etter reisen fra 30. mai 1954); Izveštaj o razgovorima sa Knut Larssen-om, predsednikom udruženja drvodeljaca Skandinavskih zemalja, 23.–27. mai 1954 (Rapport fra samtale med Knut Larssen, leder for den skandinaviske treindustriarbeiderorganisasjonen, 23.–27. mai 1954); AJ: 117, 369, Izveštaj sa kongresa medjunarodne federacije građevinskih i drvodeljskih radnika u Briselu 15.–17. septembar 1954 (Rapport fra konferanse i Den internasjonale faglige treindustriarbeiderorganisasjonen, 15.–17. september 1954); Zabeleška o učlanjenju jugoslovesnih sindikata građevinara i drvodeljaca u međunarodnu federaciju građevinara i drvodeljaca (Notat fra det jugoslaviske treindustriarbeiderforbundets inntreden i Den internasjonale faglige treindustriarbeiderorganisasjonen).

78. AJ: 117, 361, Pismo Konrad-a Nordahl-a Centralnom odboru Saveza Sindikata Jugoslavije, 5. mart 1955 (Brev fra Konrad Nordahl til SSJ, 5. mars 1955); Zabeleška, 16. mart 1955 (Notat, 16. mars 1955).

79. Arbark: Arbeiderpartiet (ARK-1001), Da-L0080, Brev fra redaktør Asher Delon til Konrad Nordahl 1. desember 1955; Brev fra Konrad Nordahl til Asher Delon, 16. desember 1955; «Tasks of The Norwegian Trade Union Movement in 1956» skrevet av Konrad Nordahl og publisert i tidsskriftet «Rad» i 1956.

80. Tømmernes 1982: 109.

81. Se for eksempel Moen 1997: 31.

82. Tømmernes 1982: 109; Moen 1997: 37.

83. Lie 1975: 124.

Lie, Tømmernes, Moen og Miletić analyserer dette besøket. Selv om DNAs delegasjon ikke leverte rapport fra reisen, finnes det i arkivet etter president Tito informasjon som gir innblikk i drøftelsene og meningsutvekslingene mellom partene. Dette er materiale som ikke er brukt i tidligere forskning om temaet.

DNAs delegasjon i Jugoslavia, høsten 1951. Foto: Arbeiderbladet / Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek

DNA-delegasjonen interesserte seg mest for arbeiderrådene og det politiske systemet i Jugoslavia. På den andre siden var jugoslavene interessert i å vite mer om DNAs partiprogram.⁸⁴ I møtet med Tito fikk nordmennene vite hvordan minoritetsproblemer var løst i Jugoslavia, de ble forsikret om at hver republikk var selvstendig innenfor den føderale helheten, de ble fortalt om jugoslavisk selvstyre, som fra 1950 var med på å skape et nytt sosialistisk næringsliv i Jugoslavia.⁸⁵ På spørsmål om det var tegn til oppmykning i forholdet til Sovjetunionen, svarte Tito nordmennene at det ikke var tale om noen forbedring i forholdet, ettersom sovjeterne økte provokasjonene. Han informerte nordmennene om at jugoslaviske grensevakter nesten daglig ble drept av bulgarere. Nordmennene fikk inntrykk av at de jugoslaviske relasjonene med USA var gode, likeså forholdet til vestlige land som Jugoslavia samarbeidet med økonomisk. Her bør det igjen bemerkes at Jugoslavia var rammet av en økonomisk blokade fra Østblokk-landene, og at landet i denne situasjonen fikk støtte fra Vesten, deriblant Norge. Det var slik sett viktig for jugoslavene å knytte vestlige aktører til seg.

84. *Borba*, 3. november 1951.

85. AJ: Kancelarija maršala Jugoslavije (Det jugoslaviske presidentkontor) (836), I-2-a/60, Prijem delegacije Radničke partije Norveške kod maršala Tita, Beograd 29. oktobar 1951 (Mottakelse av DNAs delegasjon hos Tito, Notat, 29. oktober 1951).

Kontakten LO-SSJ/DNA-SSRNJ 1952-1955

De mellomstatlige og politiske kontaktene mellom Norge og Jugoslavia økte i intensitet fra 1952 til 1955, ifølge Tømmernes, Moen og Miletić. Denne perioden overlapper også med Stalins død i 1953. Bogetić hevder at Stalins død betød en ny tilnærming mellom Jugoslavia og Sovjetunionen på partistatlig nivå, noe som ikke nødvendigvis var noe problem for nordmennene. Ifølge Svein Mønnesland samarbeidet DNA med Den sosialistiske allianse, SSRNJ.⁸⁶ Kilder i arkivene etter DNA og SSRNJ bekrefter at DNA hadde offisiell partimessig forbindelse med SSRNJ etter 1952.

I 1952 reiste DNAs representant Knut Lykke til Jugoslavia, hvor han møtte Tito.⁸⁷ I 1952 deltok representanten Anker Nordtvedt fra Norsk Kjemisk industriarbeiderforbund på jugoslavisk kjemisk sin kongress i Beograd.⁸⁸ I 1953 var den jugoslaviske representanten Danko Gacina gjest på norsk kjemisk sin kongress i Oslo.⁸⁹ I 1953 reiste DNAs representant Andreas Andersen til KPJs kongress.⁹⁰ I 1953 besøkte en delegasjon fra det norske transportarbeiderforbundet Jugoslavia. I 1954 reiste en jugoslavisk representant på kongressen til Norsk treindustriarbeiderforbund i Oslo.⁹¹ Som kronen på samarbeidsverket mellom landsorganisasjonene og partiene, kom Oslo-besøket til Titos betrodde funksjonærer, visestatsminister Edvard Kardelj og parlamentspresident Vladimir Bakarić i 1954.⁹² Kildene viser at jugoslavene vurderte dette besøket til Norge som svært viktig, ettersom norsk side tok initiativ til å invitere først Đilas, deretter Kardelj og Bakarić til Norge, i tillegg til at nordmennene bidro til at jugoslavene ble invitert til Sverige og Danmark.⁹³ Under besøket avtalte man blant annet en aktivitetsplan og lagde programmer og detaljerte planer for bedring av arbeidernes vilkår, utveksling av arbeidere og journalister mellom Norge og Jugoslavia, samt bedre samhandling mellom de to lands partier, forbund og fagforeninger.⁹⁴

Under oppholdet kom Kardelj og Bakarić i kontakt med representanter fra den norske arbeiderbevegelsen og myndighetene, blant annet Einar Gerhardsen, Oscar Torp, Anker Ording Aake og Finn Moe. På møter ble internasjonal sosialisme drøftet, og begge parter uttrykte bekymring over den internasjonale utviklingen, spesielt situasjonen i Europa og forholdet mellom supermaktene. Videre besøkte Kardelj og Bakarić bedrifter, arbeiderboliger og traff arbeidsfolk. De var imponert over gode forhold for arbeiderne og fikk godt inntrykk av kraftanlegget og aluminiumsverket på Sunndalsøra. De jugoslaviske representantene konstaterte at både dette anlegget og fabrikken med sine maskiner hørte til de mest moderne på denne tiden.⁹⁵ De fikk også vite at det blant norske arbeidere var en økende inte-

86. Bjørnland 2015: 16.

87. AJ: 836, I-3a, Prijem norveskog poslanika Knuta Lykke-a kod marsala Tita, Beleška 6. juli 1952 (Mottakelse av Knut Lykke hos Tito, Notat, 6. juli 1952).

88. AJ: 117, 361, Beleška, 28.–29. mai 1952 (Notat, 28.–29. mai 1952).

89. AJ: 117, 361, Izveštaj sa puta u Norvešku, 8.–3. juni 1953 (Rapport fra reisen til Norge, 8.–3. juni 1953).

90. AJ: 507, IX, Poseta Andreas-a Andersen-a Jugoslaviji, 13. mart 1953 (Materiale om Andreas Andersens besøk til Jugoslavia, 13. mars 1953).

91. AJ: 117, 361, Izveštaj sa puta iz Norvešku, 23.–25. mai 1954 (Rapport fra reisen til Norge, 23.–25. mai 1954).

92. Tømmernes 1982: 132; Moen 1997.

93. AJ: 142, 36, Zapisnik sa sastanka Komisije za međunarodne veze SO SSRNJ na kome se raspravljalo o odlasku M. Đilasa u skandinavске zemlje (Referat fra styremøte Kommissjonen for internasjonale forbindelser, SSRNJ, hvor man diskuterte M. Đilas' besøk til Skandinavia, 20. januar 1954); Arbark: ARK-1001, Da-L0080, Korrespondanse: Lie og Đilas, 20. januar 1954, 26. januar 1954.

94. AJ: 507, IX, Material o poseti predsednika SIV E. Kardelja i predsednika NR Hrvatske V. Bakarića Norveškoj, 3.–10. oktobra 1954 (Materiale om Kardelj, E. Bakarić, V. besøk til Norge, 3.–10. oktober 1954).

95. Arbark: ARK-1025, D-L0056; Edvard Kardeljs referat; *Tidens Krav*, 1954; AJ: 507, IX, 92/II-33, Material o poseti predsednika SIV E. Kardelja i predsednika NR Hrvatske V. Bakarića Norveškoj. 3.–10. oktobra 1954 (Materiale om E. Kardeljs og V. Bakarić besøk til Norge, 3.–10. oktober 1954); Zabeležka o razgovoru E. Kardelja i V. Bakarića sa podsekretarom norveskog ministarstva industrije, 8. oktobar 1954 (E. Kardelj og V. Bakarić samtale med sekretæren til Norges industriminister, Notat, 8. oktober 1954).

resse for selvorganisering i bedrifter.⁹⁶ I løpet av oppholdet i Norge holdt Kardelj foredrag i Oslo Arbeidersamfund, hvor han understrekte at det var flere veier som førte til sosialismen og som var forskjellige fra Sovjetunionens.⁹⁷ Jugoslavisk vilje til forsvar og uavhengighet tolket nordmennene som direkte støtte i arbeidet for å demme opp for den russiske ekspansjonen mot vest.⁹⁸ Foredraget, som ble berømt i Jugoslavia, ble kritisert av sovjeterne under drøftinger i 1955 i Beograd mellom jugoslaviske og sovjetiske ledere. Jugoslavias tillit til den sosialistiske utviklingen i Norge fikk kritikk av sovjeterne, som hevdet at sosialismen ikke var mulig uten en revolusjon.⁹⁹ Disse meningsutvekslingene mellom nordmennene og jugoslavene var et viktig bidrag til gjensidig forståelse og samarbeid mellom de to landene.

Hva kunne jugoslaviske arbeidere som levde i et sosialistisk system lære av norske arbeidere fra et kapitalistisk samfunn? Både Flaherty, Woodward og Ramović analyserer dette perspektivet.¹⁰⁰ På den andre siden, hva kunne norske sosialdemokrater lære av kommunistene?

Et økonomisk eksperiment med såkalte arbeiderråd ble opprettet i Jugoslavia mot slutten av 1949,¹⁰¹ noe som var av interesse også for nordmennene.¹⁰² Ordningen ble innført etter initiativ fra KPJ som et alternativ til den mer sentralistiske planøkonomien i Sovjetunionen.¹⁰³ Arbeiderråd var en grunnsten i den jugoslaviske modellen. Rådene ble valgt av de ansatte i en bedrift for en periode på to år.¹⁰⁴ En bedrift kunne ikke redusere arbeidsstokken eller gå konkurs, og arbeiderne kunne fastsette sin egen lønn. Men det jugoslaviske økonomiske systemet hadde sine svakheter, blant annet med arbeidsledighet og inntektsforskjeller.¹⁰⁵ Selv om arbeiderrådene på papiret hadde en selvstendighet i beslutninger om innkjøp av råvarer, om produktets pris, lønnsnivå og profittfordeling, var arbeiderrådets bestemmelsesrett i realiteten begrenset.¹⁰⁶ Til tross for dette, viser kildene at både DNA og den norske arbeiderbevegelsen viste interesse for den jugoslaviske modellen. For eksempel kom en norsk industridelegasjon som besøkte Jugoslavia i 1955 tilbake med informasjon om arbeiderråd og utviklingen av det industrielle demokratiet.¹⁰⁷

Opprettelsen av tettere bånd mellom DNA og SSRNJ ble hjulpet av de mange gjensidige besøkene fra norske og jugoslaviske politikere. Finn Moe besøkte Jugoslavia i 1955.¹⁰⁸ Samme år deltok en delegasjon fra SSRNJ, med Vlahović i spissen, på en Arbeiderpartikonferanse i Oslo.¹⁰⁹ Partene var enige om at det fantes flere veier til et sosialistisk samfunn:

96. AJ: 507, IX, Material o poseti predsednika SIV E. Kardelja i predsednika NR Hrvatske V. Bakarića Norveškoj, 3.–10. oktobar 1954 (Materiale om E. Kardelj V. Bakarićs besøk til Norge, 3.–10. oktober 1954); Zabeleška o razgovoru E. Kardelja i V. Bakarića sa članovima odbora za nacionalizaciju i industrijsku demokratiju Radničke Partije Norveške, 8. oktobra 1954 (Samtale mellom E. Kardelj og V. Bakarić med DNAs representanter om industrielt demokrati og nasjonalisering, notat, 8. oktober 1954).

97. Kardelj 1955: 4.

98. *Arbeiderbladet*, 9. oktober 1954.

99. Arbark: ARK-1025, D-L0056, Jugoslavia 1954–1955 (Notat, ukjent dato); *Arbeiderbladet*, 8. juni 1955.

100. Flaherty 1992; Ramović 2018; Woodward 2022.

101. Singh et al. 2007: 283; Ramović 2018: 175.

102. Moen 1997: 53.

103. Flaherty 1992: 100; Marković 2011: 108

104. Singh et al. 2007: 285.

105. Flaherty 1992: 100; Woodward 1995: 191–221.

106. Arbark: ARK-1001, Da-L0080, «Jugoslavia»; Arbark: ARK-1025, D-L0055, «Arbeidernes deltakelse i bedriftenes ledelse i Jugoslavia».

107. Arbark: ARK-1025, D-L0055, «Kardeljs besøk»; «Korrespondanse»; *Arbeiderbladet*, 21. juni 1955.

108. AJ: 836, 87-2, Prijem Finn Moe, clana Radničke Partije. Zabeleška o razgovoru Edvarda Kardelja sa Finn Moe; 14. september 1955 (Mottakelse av Finn Moe, notat om samtalen mellom Kardelj og Moe, 14. september 1955); Izveštaj o poseti Finn Moe-a, 13. oktober 1955 (Rapport om Finn Moes besøk, 13. oktober 1955).

109. *Arbeiderbladet*, 21. oktober 1955. Se også: Arbark: ARK-1001, Da-L0080, Internasjonalt utvalg, Lie og Vlahović, 23. januar 1954.

I Jugoslavia forsøkte man å bygge frie organisasjoner for første gang etter krigen, mens i Norge hadde de lenge vært en forutsetning for demokratiet. På møtene diskuterte Vlahović og de andre delegatene spørsmål som gjaldt den internasjonale arbeiderbevegelsen, blant annet med Halvard Lange. Også videreutviklingen av samarbeidet var tema. Kominform, den sovjetisk ledede kommunistiske paraplyorganisasjonen som det jugoslaviske partiet hadde blitt ekskludert fra, anså de som gammeldags. Jugoslavene ville i stedet bane vei for en ny samling av arbeidere i verden.¹¹⁰ Meningsutvekslingene markerte jugoslavenes ønske om å få innpass i den internasjonale arbeiderbevegelsen, men viste også at DNA var åpne for impulser fra et land som ikke tilhørte noen av maktblokkene.¹¹¹ Samtalene varte i fem dager. Av og til var nordmennene kritiske til at jugoslavene hadde gått for langt i å støtte sovjetisk politikk. Men nordmennene uttrykte likevel tilfredshet med disse møtene.¹¹² Besøket bekrefter etter min mening det gode forholdet de to statene imellom på dette tidspunktet.

I perioden 1952–1955 ble kontaktene intensivert, flyttet og videreutviklet til forbunds-nivå, noe som førte til mer konkret samarbeid mellom enkelte forbund i Norge og Jugoslavia. Kardelj's og Bakarić' besøk til Norge i 1954 innebar en styrking av relasjonene mellom DNA og SSRNJ, men også mellom Norge og Jugoslavia på statsnivå. Besøket bidro til å dempe DNA-ledelsens skepsis til manglende framgang når det gjaldt Jugoslavias demokratiske utvikling. Den jugoslaviske arbeiderstyringen var særlig interessant for nordmennene og ga næring til videre samarbeid.¹¹³

Bruddet i 1956

Forholdet mellom DNA og SSRNJ endret seg betydelig i 1956, da Sovjetunionen okkuperte Ungarn.¹¹⁴ Forholdet mellom Norge og Jugoslavia ble også kjøligere etter at Milovan Đilas ble fengslet i 1956 – Đilas var som vi husker en sentral pådriver for samarbeidet. Etter det sovjetiske angrepet i Ungarn publiserte Đilas artikkelen «Stormen i Øst-Europa», der han hevdet at den ungarske oppstanden var begynnelsen på slutten for kommunismen.¹¹⁵ Đilas kritiserte sterkt både angrepet og Jugoslavias holdning. Partiledelsen på sin side beskyldte Đilas for revisjonisme og for å fremme en flerpartistat, og han ble arrestert og fengslet. DNA sendte en høytidelig protest mot dommen til Jugoslavias Sosialistiske Allianse.¹¹⁶ Det samme gjorde etter hvert det danske og svenske sosialdemokratiet, etter oppfordring fra DNA.¹¹⁷

I september 1956 reiste en DNA-delegasjon med Haakon Lie i spissen til en partikonferanse i Beograd. Dette var returbesøket fra året før i Oslo og en fortsettelse av meningsutvekslingene mellom DNA og SSRNJ.¹¹⁸ Moen peker på samarbeidsproblemer mellom DNA

110. *Dagbladet*, 11. oktober 1955.

111. Samme sted.

112. AJ: 836, 163, Informativni materijal o Norveškoj, 26. april 1956 (Informasjonsmateriale om Norge, 26. april 1956).

113. Arbark: ARK-1025, D-L0055, Korrespondanse 11. desember 1954; D-L0056, Korrespondanse 6. oktober 1956; AJ: 507, IX, Zabeleška o razgovoru poslanika Uvalića sa Ordningom, 15. februa 1955 (Notat om samtale mellom Uvalić og Ordning, 15. februar 1955).

114. Tømmernes 1982: 224.

115. Kovacević 2012: 115–116.

116. Lie 1975: 131.

117. Samme sted.

118. AJ: 507, IX, Materijal o norveško jugoslovenskoj socijalistickoj konferenciji, Beograd, 17.–20. septembar 1956 (Materiale om norsk-jugoslavisk sosialistisk konferanse, Beograd 17.–20. september 1956). Se også: Arbark: ARK-1001, Da-L0115, Jugoslavia, Rundeborddiskusjoner, 17.–20. september 1956, Beograd; Arbark: ARK-1025, D-L0056, Konferanse 17.–20. september 1956.

og SSRNJ og hevder at Jugoslavia allerede før konferansen i Beograd hadde normalisert sitt forhold med Sovjetunionen.¹¹⁹ Han legger til at DNA la stort press på jugoslavene under denne konferansen.¹²⁰ I samtale med Tito var nordmennene interessert i å høre om jugoslavisk utenrikspolitikk.¹²¹ Titos besøk til Sovjetunionen i juni 1956 førte til bekymring hos DNAs representanter. De lurte på om Jugoslavia hadde lagt om sin utenrikspolitiske kurs.¹²² DNA-delegasjonen advarte jugoslavene om at arrestasjonen av Đilas og Jugoslavias tilnærming til Sovjetunionen kunne føre til frysing eller brudd i DNAs samarbeid med SSRNJ, likeså i samarbeidet mellom fagorganisasjonene. Partene ble likevel enige om at samtalene mellom DNA og SSRNJ skulle fortsettes i Oslo i 1957.¹²³ Denne avtalen ble avlyst etter at Khrusjtsjov besøkte Jugoslavia og Sovjetunionen gikk inn i Ungarn i oktober 1956.¹²⁴ Fengslingen av Đilas i november 1956 førte til desillusjon i DNA og til slutt til stagnasjon i samarbeidet mellom SSRNJ og DNA. En høyrefløy i DNA med Lie i spissen, var for brudd i samarbeidet med de jugoslaviske kommunistene. Statsminister Einar Gerhardsen ønsket derimot å vente for å se an utviklingen.¹²⁵

Selv om samarbeidet mellom norsk og jugoslavisk fagbevegelse opphørte da Đilas havnet i fengsel, fortsatte likevel den statlige kontakten.

De viktigste besøkene 1950–1956

1950	LO-delegasjon besøker Jugoslavia
1951	SSJ-delegasjon besøker Norge Konrad Nordahl deltar på SSJs kongress i Jugoslavia DNA-delegasjon besøker Jugoslavia Arbeiderbladets journalist reiser til Jugoslavia
1952	Utveksling av journalister fra Arbeiderbladet og Borba Norsk Kjemisk Industriarbeiderforbund besøker Jugoslavisk Kjemisk Industriarbeiderforbund
1953	DNA er representert på KPJs kongress Delegasjon fra Jugoslavisk Kjemisk deltar på Norsk Kjemisk sin kongress
1954	Kardelj og Bakarić besøker Norge Jugoslavisk treindustriarbeiderforbund besøker Norsk treindustriarbeiderforbund
1955	Finn Moe besøker Jugoslavia SSRNJs delegasjon deltar på Sosialistkonferansen i Norge
1956	DNA-delegasjon deltar på Sosialistkonferansen i Beograd Delegasjonen fra Norsk jern- og metallarbeiderforbund deltar på Jugoslavisk jern- og metallarbeiderforbunds kongress i Rijeka

119. Moen 1997: 76.

120. Moen 1997: 98. Se også: AJ: 507, IX, Zabeleška o razgovoru V. Vlahović sa Haakon Lie, Aake Ording i članovima delegacije Radničke Partije Norveške 28. septembra 1956 (Samtale mellom Vlahović og Lie, Ording og andre DNAs representanter, Notat 28. september 1956).

121. AJ: 507, IX, Zabeleška o razgovoru Predsednika Republike i članova delegacije Norveške Radničke Partije, 19. september 1956 (DNAs delegasjons samtale med Tito, Notat, 19. september 1956).

122. Tømmernes 1982: 202.

123. AJ: 507, IX, Saopštenje o razgovorima, septembar 1956, datum nepoznat (Referat om diskusjoner, september 1956, ukjent dato); Lie 1975: 131.

124. Arbark: ARK-2525, F-L0030, Tale av Tito, 1956.

125. AJ: 507, IX, Podsetnik o novim momentima izmedju FNRIJ Jugoslavije i Norveške, 26. november 1956 (Notat om nye forbindelser mellom Jugoslavia og Norge, 26. november 1956); «Informacija o Norveškoj», august 1966 («Informasjon om Norge», august 1966).

Konklusjon

Denne artikkelen har undersøkt forbindelsene mellom den norske og den jugoslaviske arbeiderbevegelsen med bakgrunn i sammenligning av norske og jugoslaviske kilder. Som vi har sett, utviklet samhandlingen mellom de to hovedsammenslutningene, og etter hvert partiene, seg gradvis i årene 1946–1956. En viktig bakgrunn var krigssolidariteten. Ifølge norske og jugoslaviske historikere var kursendringen i Jugoslavias utenrikspolitikk hovedforutsetningen for tilnærmingen mellom LO og SSJ. På den andre siden hevder både norske og jugoslaviske historikere at Jugoslavia ble oppfattet som en integrert del av østblokken også etter 1948, samt at året 1950 var en overgangstid for jugoslavene når det gjaldt deres avklaring med hensyn til vestlig fagbevegelse. Likevel viser jugoslaviske kilder tydelig at LO og SSJ kom i kontakt med hverandre i 1946. Kildene avdekker at Norge var et av få land, kanskje det eneste, som støttet Jugoslavia under konflikten med Østblokklandene i 1948, samt at denne støtten også var den første hjelpen Jugoslavia fikk internasjonalt.

Selv om norsk og jugoslavisk arbeiderbevegelse sto i forskjellige tradisjoner og hadde forskjellige meninger om viktige spørsmål for arbeiderbevegelsen, hadde de også felles tilknytningspunkter. Konsekvensen av de første kontaktene på 1950-tallet var nedbygging av fordommer, oppbygging av tillit, innblikk i hvordan ting var på gulvet og returbesøk. Nordmennene kunne lære av jugoslavisk erfaring med arbeiderråd, mens jugoslavene kunne lære om et velutviklet norsk arbeidsliv og at kapitalistsamfunn kunne ha mye sosialistisk ved seg når det gjaldt arbeiderrettigheter.

Artikkelen har også vist hvordan båndene ble knyttet mellom partiene og forbundene i de to land, samt Norges og LOs hjelp til jugoslaviske fagforeninger i deres forsøk på å slutte seg til internasjonale fagforeningsorganisasjoner. Enkeltpersoners bidrag har også fått plass i denne artikkelen, blant annet Konrad Nordahls og Milovan Đilas'. Nordahl åpnet med sitt store engasjement og sin innflytelse veien for at jugoslavene kunne bedre sitt forhold til sosialdemokratiske partier og foreninger i Vesten. Đilas satte sitt preg på disse forholdene, like mye på oppstarten og utviklingen, som på det midlertidige opphøret av dem.

Selv om forholdet mellom DNA og SSRNJ ble kjøligere etter 1956, fortsatte de statlige forbindelsene. Kanskje kan denne artikkelen være utgangspunkt for videre forskning om forskjellige temaer, slik som bedriftsdemokrati eller selvstyre i norske og jugoslaviske bedrifter, arbeidstaker-utveksling mellom de to landene, arbeidernes og da særlig jugoslaviske helsearbeideres migrasjon til Norge før og etter Jugoslavias oppløsning, eller norsk bistand til landene på Vest-Balkan og euroatlantiske integrasjoner. Et interessant spørsmål kunne være utviklingen av de enkelte norske forbundenes relasjoner med sine søsterorganisasjoner fra 1950-tallet og fram til Jugoslavias oppløsning. Også Einar Gerhardsens besøk til Jugoslavia i 1958, som markerte en ny fase i de statlige forbindelsene, kan være tema for videre undersøkelser.¹²⁶

126. Tusen takk til redaksjonen og min fagfelle for alle tilbakemeldinger og innspill til denne artikkelen.

Litteratur

- Arbeiderbladet*. (1954, 9. oktober; 1955, 8. juni; 21. juni; 21. oktober)
- Bjørnhaug, I. (2022). *Konrad Nordahl. Fagbevegelsens mektige leder*. Res Publica.
- Bjørnhaug, I. & Halvorsen, T. (2009). *LOs historie: Bind 2. Medlemsmakt og samfunnsansvar 1935–1969*. Pax Forlag.
- Bjørnland, L. H. (2015). *Norsk-jugoslaviske forhold 1965–86. Utvikling og stagnasjon* [Masteroppgave]. Universitetet i Oslo.
- Bogetić, D. (2000). *Jugoslavlja i Zapad 1952–1955: jugoslovensko približavanje NATO-u* (Yugoslavia and the West 1952–1955: Yugoslav Rapprochement to NATO). Službeni list SRJ.
- Borba*. (1951, 3. november)
- Dagbladet*. (1955, 11. oktober)
- Dimić, L. (2005). Uvodna rec na otvaranju međunarodnog naučnog sastanka (Introductory speech at the opening of the scientific meeting). I L. Dimic (Red.), *Velike sile i male države u hladnom ratu 1945–1955. Slučaj Jugoslavije* (Great Powers and Small Countries in the Cold War 1945–1955 – Issue of ex-Yugoslavia). Faculty of Philosophy – Department of Yugoslav History/Archive of Serbia and Montenegro/Institute of recent history of Serbia/Cold War Studies Centre LSE, London.
- Eriksen, K. E. & Pharo, H. Ø. (1997). *Norsk utenrikspolitikk historie: Bind 5. Kald krig og internasjonalisering 1949–1965*. Universitetsforlaget.
- Flaherty, D. (1992). Self-Management and the Future of Socialism: Lessons from Yugoslavia. *Science & Society*, 56(1), 92–108.
- Folkeviljen*. (1950, 4. august)
- Hardanger Folkeblad*. (1950, 29. september)
- Jovanović, C. (1985). *Flukten til friheten. Fra nazi-dødsleire i Norge*. Gyldendal Norsk Forlag.
- Kardelj, E. (1955). *Sosialistisk demokrati i Jugoslavia*. Fram Forlag.
- Kovacević, K. (2012). Milovan Đilas i Mađarska kriza 1956 (Milovan Đilas and the 1956 Hungarian Crisis). *Istorijski zapisi*, 103–125. <https://istorijskizapisi.me/wp-content/uploads/2021/01/KOvacevic-Milovan-DJilas-i-madjarska-kriza.pdf>
- Landsorganisasjonen i Norge (1949). Protokoll over kongressen 1949 (jubileumskongressen). Hentet fra https://www.arbark.no/eldok/LO1949_1.pdf
- Landsorganisasjonen i Norge (1950). Jugoslavia i dag. Beretning fra den norske delegasjonens besøk i Jugoslavia, juli–august 1950.
- Lie, H. (1975). ... *slik jeg ser det*. Tiden Norsk Forlag.
- Lysestøl, P. M. (1985). *Jugoslavia – et forsøk på sosialisme*. Forlaget Oktober.
- Marković (2011). Workers' Councils in Yugoslavia: Successes and Failures. *Socialism and Democracy*, 25(3), 107–129.
- Mijatov N. (2019). The Case of Milovan Đilas and the European Socialists 1954–1958. *Istorija 20. Veka*, 37(2), 217–238. <https://istorija20veka.rs/the-case-of-milovan-djilas-and-the-european-socialists-1954-1958-eng/>
- Miletić V. A. (2015). Unrealised Nordic Dream. Milovan Đilas and Scandinavian Socialists. (Institute for Recent History of Serbia). *Tokovi istorije*, 23(3), 89–104.
- Miletić V. A. (2019a). The relationships between Yugoslav Communists and Scandinavian Socialists in the Light of Yugoslav Sources (1950–1953). *Acta Historie*, 27(1), 6–19.
- Miletić, V. A. (2019b). *Prelomna vremena* (Decisive times). Institut za Noviju Istoriju Srbije.
- Moen, R. (1997). *Østenfor Vest og vestenfor Øst. Jugoslavia i norsk utenrikspolitikk 1945–1965* [Hovedoppgave]. Universitetet i Oslo.

- Mønnesland, S. (1992). *Før Jugoslavia og etter. Nye stater – gamle nasjoner*. Syppress Forlag.
- Nordahl, K. (1973). *Gode arbeidsår*. Tiden Norsk Forlag.
- Nordahl, K. (1991). *Dagbøker: Bind 1. 1950–1955*. Tiden Norsk Forlag.
- Oppland Arbeiderblad*. (1950, 8. august)
- Petranović, B. (1988a). *Istorija Jugoslavije 1918–1988: Druga knjiga* (A History of Yugoslavia: Vol. 2). Nolit.
- Petranović, B. (1988b). *Istorija Jugoslavije 1918–1988: Treća knjiga* (A History of Yugoslavia: Vol. 3). Nolit.
- Ramović, J. (2018). Looking into the past to See the Future? Lessons Learned from Self-Management for Economics in Post Conflict Societies of the Former Yugoslavia. *Civil Wars*, 20(3), 171–192. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13698249.2018.1497859>
- Singh, P., Bartkiw, T. & Suster Z. (2007). The Yugoslav Experience with Worker’s Councils. *Labor Studies Journal*, 23(3), 280–297.
- Stanić, V. (2014). ‘The Emigrant Within’: The Political Ideas of Milovan Djilas 1954–1989. *Poznańskie Studia Slawistyczne*, 4(6), 243–260. <https://pressto.amu.edu.pl/index.php/pss/article/view/976>
- Tidens Krav*. (1954, 8. oktober). Industrien på Sunndalsøra imponerer jugoslavene sterkt.
- Tømmernes, R. (1982). ‘Titoismen’ og norsk arbeiderbevegelse [Hovedoppgave]. Universitetet i Trondheim.
- Woodward, S. L. (1995). *Socialist unemployment: the political economy of Yugoslavia 1945–1990*. Princeton University Press.
- Woodward, S.L. (2022). Can We Learn from Yugoslavia? *Nationalities papers*, 1–6. <https://www.cambridge.org/core/journals/nationalities-papers/article/abs/can-we-learn-from-yugoslavia/CFBA225FAC29E9935625458B69D60DD6>